

HADISLARING TA'LIM- TABIYA VA PEDAGOGIK FIKRLAR TARAQQIYOTI

Qalandarov Javohirbek

Ajiniyoz nomidagi NDPI Pedagogika va psixologiya ta'lim yo'nalishi talabasi

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15080000>

Annotatsiya. Bu maqolada hadis ilmining ta'lim-tarbiya va pedagogic fikrlar taraqqiyoti, halollik, ata-onaga hurmat, mehior-oqibat ruhidaa tarbiyalash haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: hadis ilmi, ta'lim-tarbiya, ilm, hurmat, iymon, mehnat, kasb-hunar, komil inson.

Ta'limning mazmuni va mohiyati jamiyatning moddiy va madaniy taraqqiyoti darajasi bilan belgilanadi. Ijtimoiy munosabatlar, umumiy ma'lumotga bo'lgan ehtiyoj, kishilarning kasbiy tayyorgarligiga, ta'lim haqidagi pedagogik g'oyalarga qarab kishilik jamiyati taraqqiyotining turli bosqichlarida Ta'limning mohiyati, metodi, tashkiliy shakllari o'zgarib borgan.

Hadislarda insoning kamolga etishi uchun talab etiladigan insoniy fazilatlar aks ettirilgan bo'lib, bular mehr-oqibat ko'rsatish, sahiylik, ochiq ko'ngillik, ota-ona va kattalarga, qarindoshlarga muruvvat, g'amxo'rlik, hurmat, Vatanga muhabbat, mehnat va kasb-hunarni ulug' lash, halollik, poklik, o'zaro do'st, tinch-totuv bo'lish va bosh qalardan iboratdir. Bundan tashqari, insonning o'zini illatlardan tiyish, yaxshilik sari intilish kerakligi borasidagi pand-nasihatlar ham o'z ifodasini topganki, bularning barchasi Qur'oni Karim ko'rsatmalaridan kelib chiqadi va komil insonni shakllantirish mezoni sanaladi.

Avvalo islom aqidasiiga binoan har bir musulmon iymonli bo'lishi kerakdir. Qur'oni Karimda ta'kidlanganidek, hadisning ham birinchi kitobi Iymon kitobidir. Islomdan murod iymon demakdir. Iymonning mukammal bo'lmog'ining uch sharti ko'rsatiladi:

- to'g'ri e'tiqodli bo'xmoq;
- kishilar bilan yaxshi munosabatda bo'lmoq;
- kishi o'z ustida ishlamog'i va o'zini ibodat va itoatga chakirmog'i.[1.36]

Iymon daraxtga tenglashtiriladi va uning 60 dan ortiq shoxlari bor deb, iymon belgilari sanab o'tiladiki, bularning har biri inson ma'naviy qiyofasining mukammalashuviga ta'sir etuvchi hislatlardir. Bular quyidagilardan iborat: “Qo'li bilan va tili bilan o'zgalarga ozor bermagan kishi musulmondur”, “Uchta xislatni o'zida mujassam qilgan kishining iymoni mukammal bo'lg'aydir ”.

Hadislarda insonning ma'naviy kamolati mezoni, uning tafakkur doirasi, dunyoqarashining kengligi, ilmiy bilimlarni qay darajada egallagani, o'z bilimi bilan

atrofidagilarga, jamiyatga foyda keltiruvchi shaxs bo‘lib etishida muhim omil - bilim, deb ko‘rsatiladi. “Tolibi ilm qilish farzdir. Tolibi ilmga har bir narsa istig‘for aytadi, hatto dengizdagi baliqlar ham”. Bilimsizlik kishilarni nodonlikka olib keladi, ilmsiz jamiyatda esa jaholat, razolat hukumronlik qiladi, deyiladi.[2.66]

Hadislarda kishilarning bir-biri bilan do‘st, tinch-totuv yashash, muruvvatli, mehr-shafqatli bo‘lishi kerakligi haqidagi g‘oya ham ilgari suriladi. Bular opa-singil, aka-uka va yaqin kishilarga, qo‘shnilariga yaxshilik keltiradi, bu yaxshilik ular o‘rtasidagi totuvlikni keltirib chiqaradiki, pirovardida tinch-totuv, farovonlikka asoslangan jamiyat taraqqiy etadi.

Hadislarda insoniy hislatlardan ezgulik, iffat, sabr-qanoat, shukronalik kabi axloqiy sifatlar ulug‘lansa, isrofgarchilik, ta‘magirlik, ochko‘zlik, nafsi havoga, shaxvoniy hissiyotlarga berilish, bahillik, johillik kabi ilatlar qoralanadi. Bunda yaxshi siyrat deganda yaxshi muomala, chiroyli hay‘at - bu tashqi ko‘rinishni yaxshilab yurish, iqtisod - har bir xatti-harakatlarda me‘yorni ko‘zlash nazarda tutiladi. Shu bilan birga, hadislarda kishilarni baxillik va mol-mulkka hirs qo‘yishdan saklanish kerakligi, kelajakka umid his-tuyg‘ulari ham ifodalanadi. “Birortangaz ekish uchun qo‘lingizda biror ko‘chatni ushlab turgan vaktinizda qiyomat bo‘lib qolsa-yu, qoyim bo‘lishdan ilgariroq uni ekib olishga ko‘zingiz etsa, albatta ekib ko‘ying”, deyilgani ham hayotga, yashashga, kelajakka umid bilan qarashga undaydi.[3.45]

Hadislarda inson kamolatida eng muhim hislatlardan sanalgan insonning sahovatli bo‘lishga katta e‘tibor berilgan. Sahovatli inson jamiyat tarakkiyotga ham katta hissa qo‘shadi, uning ravnaqi uchun jon kuydiradi. Hadislarda odamlar ana shu hislatlarga ko‘ra to‘rt guruhga ajratilgan:

1. Alloh Taolo bir bandaga mol bergan va ilm bergan. U bandaga berilgan mol va ilmning tasarrufida taqvo qiladi va silai rahm qiladi. Ilmi va molidan Alloh uchun haq ajratadi. Bu eng afzal o‘rin.

2. Bir banda bor. Alloh unga ilm bergan, lekin, mol, bermagan. Lekin uning niyati to‘g‘ri. Agar Alloh menga mol bersaydi, falonchiga o‘xshab sarf kilardim. Bu shu niyatiga qarab teng ajr oladi.

3. Bir banda bor. Alloh unga, mol, bergan, ilm bermagan. Mol, tasarrufida Allohdan ko‘rqmaydi. Molidan qarindoshlariga bermaydi. Bu esa eng yomon o‘rindir.

4. Bir banda bor Alloh unga mol ham, ilm ham bermagan. U aytadiki, agar Alloh menga, mol, ham, ilm ham bergandaydi, falonchiga o‘xshash ish qilardim. U shu niyati bilan o‘sha kishiga barobar hisoblanadi (savob va gunohda).[4.23]

Birinchi va ikkinchi guruhdagi kishilar ayni sahovatli insonlar qatoriga kiritiladi.

Xulq-odob haqidagi hadislarda ezgu insoniy hislatlar ulug‘lanib, gunoh sifatidagi illatlar qoralanadi.

Bundan tashqari, musulmonlarga xos udumlar, urf-odatlariga oid xulq-odob qoidalari ham bayon etiladi. Turli marosimlarni o‘tkazish tartibi, safar qoidalari ham bayon etiladi. Turli marosimlarni o‘tkazish tartibi, safar qoidalari, salomatlikni saqlash, salomlashish, muomala madaniyati, bemor kishi holini so‘rash odobi, kiyinish qoidalari, emoq ichmoq, so‘zlashish odobi va hokazolar haqida turli tavsiflar beriladiki, bular bevosita keyingi odob-axloq haqidagi risolalarga ham asos bo‘la oladi.

Hadislarda jamiyatning, inson naslining rivojlanishiga ta’sir etuvchi muammolarga ham katta e’tibor berilgan. Bu muammolarning eng muhimi ekologik muammo bo‘lib, necha asrlardan buyon o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan: ekinlarni himoya etish, ariq-zovurlar o‘tkazib, suv chiqarish kabi ezgu ishlar ham rivoyat qilinadi. Masalan, tirik jonivorlarni o‘ldirmaslik (shariatda o‘ldirishga buyurilgan ilon, chayondan bo‘lak), jonivorlarga yaxshilik qilish, ozor bermaslik, inson yashaydigan joyni unga ozor beradigan narsalardan tozalash, kishilarga soya beruvchi daraxtlarni kesmaslik, hovli sahnlarini toza tutish haqidagi hadislar shunday ibratli hadislardir. Hadislarda yomon ishlar, yomon illatlar, yomon xatti-harakatlar, “gunoh” sifatida qoralansa, inson farovonligi, jamiyat ravnaqi uchun qilinadigan yaxshi, ezgu xatti-harakatlar, faoliyati “savob” tarzida olqishlanadi.

Shunga ko‘ra, etim molini eyish, mol-dunyoga xirs qo‘yish, yol g‘onchilik, g‘iybatchilik, tuhmat, zino, ichkilikbozlik, giyohvandlik, foydasiz gapni ko‘p gapirish va boshqa illatlar gunoh hisoblanadi. Ota-ona, keksalar, zaiflar va muxtojlariga g‘amxo‘rlik, ularni yo‘qlab turish, marhumlarni yaxshi so‘zlar bilan xotirlash, birov ularning ustidan kulmasligini ta’minlash, omonatga hiyonat qilmaslik kabilar savob sanaladi.

Ma’lumki, inson kamolati bevosita uning sog‘lomligiga ham bog‘ liqdir. Chunki sog‘lom insongina ham oila, ham jamiyatning ravnaq topishi uchun faoliyat ko‘rsatadigan kishilar bo‘lib etishadi.

Hadislarda, umuman, Islomda tozalik va poklikka, ruhiy va jismoniy poklikka katta e’tibor beriladi. “Haq taolo o‘zi pok, poklikni yaxshi ko‘radi. O‘zi toza, tozalikni yaxshi ko‘radi. Eshiklarni oldini pokiza tutinglar”. Shuning uchun ham nomozdan keyin yuz- qo‘lni yuvish, maxs tortish, oyoqni yuvish, mustaxab, o‘ng qo‘l bilan tahorat qilmaslik, burunga suv tortmoq, og‘izni toza tutish, g‘usl, tayammum qoidalari insonni jismonan pok bo‘lishga yo‘naltirganki, bular avloddan- avlodlarga

o‘tib, xulq-odob qoidalariga aylanib qolgan. Hadislarda inson erkiga ham ahamiyat berilgan.

Inson har tomonlama etuk bo‘lishi uchun u erkin bo‘lishi kerakligi “Qur’oni Karim”da ham, “Hadisi Sharif”da ham e‘tirof etilgan: Alloh Taologa amali solihlarning yaxshi ko‘ringani agarki oz bo‘lsa ham davomlidir. Alloh Taologa farzlardan so‘ng amali solihlarning eng sevimlisi musulmon kishining diliga xursandchilik solishdir. Alloh o‘zi kechiruvchi zot, kechirguvchini yaxshi ko‘radi kabi hadislar buning dalilidir. Chunki inson qanchalik qadrlansa, barcha ezguliklar, yaxshiliklar insonga atalsa, uning manfaati uchun xizmat qilsa, inson ham shunga ko‘ra kamol topaveradi, yuksaklikka ko‘tarilaveradi, o‘z navbatida bunday insonlar yashaydigan jamiyat ham rivojlanaveradi. [5.51]

Xulosa qilib aytganimizda, hadislar Muhammad payg‘ambarimizning sunnatlari bo‘lib, mazmunan har bir mo‘‘minning ishonchini, e‘tiqodini mustahkamlaydi, shu bilan insonni ma‘naviy kamolatga da‘vat etadi. Islom dini ma‘rifatga asoslangani uchun ham har bir shaxsni aqliy, jismoniy, axloqiy jihatdan kamolatga etkazishga oid e‘tiqod va iymondan iborat bo‘lib komil insonni shakllantirishda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi va undan yoshlar tarbiyasida foydalanish shu kunning dolzarb muammolaridan sanaladi.[6.46]

Adabiyotlar:

1. Abu Iso at-Termiziy. Ash-Shamoil an-Nabaviya. - T.: “O‘qituvchi”, 1996.
2. Boboxonov Sh., Irisov A. Hadis ilmining peshvolari. - T.: 1992.
3. Imom Ismoil al-Buxoriy. Al-Jome’ as-sahih. -T.: 1991.
4. Pedagogika tarixi. Ma’ruza matnlari 1-qism. (Tuz.S.Nishonova., B.Hasanova.). -T.: TDPU 2001.
5. Hasanboyeva O., Hasanboyev J., Hamidov. Pedagogika tarixi. - T.: O‘qituvchi, 1997.
6. Mardonov.Sh, Zokirova. U “Pedagogika nazariyasi va tarixi” o‘quv qo‘llanma Toshkent “ishonchli hamkor” 2021